

УДК 37.091.4:821.161.2(477)

А. М. Луцюк,
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки і психології ВШПО

Педагогічні ідеї у творчості Івана Франка

Проаналізовано педагогічні погляди у творчості великого громадського діяча, українського письменника, філософа свого часу Івана Франка, що не втратили актуальності в наш час.

Ключові слова: Україна, освіта, виховання, навчання, художні твори, школа, Галичина, педагог.

Lutsiuk A. M. Pedagogical Ideas in the Works of I. Franko.

The article analyzes pedagogical views in works of the great public statesman, Ukrainian writer, philosopher of his time Ivan Franko, which are still relevant today.

Key words: Ukraine, education, training, fiction, school, Galicia, educator.

Постановка проблеми. До числа прогресивних діячів минулого, які зробили внесок у розвиток педагогічної науки, творчу спадщину яких доцільно використати сьогодні, належить великий український письменник і мислитель Іван Якович Франко (1856–1916) – знакова постать вітчизняної та світової історії й культури. Актуальність вивчення життя, творчості та педагогічної діяльності видатного українця зумовлена гострою необхідністю національного і духовного відродження України, відкриттям та переоцінкою духовних надбань нашого народу. Сьогодні І. Франка не тільки згадують, із гордістю називаючи національним генієм, а й вдумливо вивчають його доробок.

Аналіз досліджень і публікацій. Життєвому та творчому шляху, педагогічній спадщині І. Франка протягом багатьох десятиліть приділяли велику увагу науковці, педагоги вищої та середньої школи, серед яких: І. Бас («Іван Франко: життєвий і творчий шлях»); І. Крип'якевич («Дослідження творчості Івана Франка»); Л. Кіліченко («Франкова криниця: вивчення творчості І. Я. Франка в школі»); І. Кравченко («І. Франко: життя, діяльність та педагогічні погляди»); В. Смаль («Педагогічні ідеї Івана Франка»); О. Луцишин («Іван Франко: європейськість як орієнтир національного розвитку літератури»); Б. Червак («Іван Франко в контексті міжнародної проблематики»); М. Стельмахович («Ми мусимо навчитися чути себе українцями...»); М. Олексюк («Символ віри у долі генія») і багато інших.

У розв'язанні ряду корінних проблем педагогіки І. Франко піднявся значно вище за багатьох сучасних

йому педагогів. Це виявилось, зокрема, в постановці завдань перебудови освітньої справи на засадах демократії; обґрунтуванні завдань усебічного виховання; поєднанні навчання з працею; аналізі історичного розвитку освіти та школи. На жаль, його педагогічні ідеї ще мало відомі нашому вчителю. Це пояснюється насамперед тим, що вони недостатньо досліджені. Франкова педагогічна спадщина оминається навіть у вузівських підручниках з історії педагогіки. Зауважимо, що більшість дослідників педагогічної спадщини обмежувалися розглядом праць письменника, написаних українською мовою, і в основному тими, що ввійшли свого часу до 20-томного видання його творів, залишивши поза увагою надзвичайно цінні змістом статті, опубліковані в польських і німецьких періодичних виданнях, а також матеріали, що зберігаються в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ. У дні національного захисту відродження України відчуваємо, як мало знаємо свою історію, культуру. Все ж починається з дитинства, а школа, вважав В. Сухомлинський, – «коліска народу».

Метою статті, з огляду на озвучену проблему й аналіз публікацій, є потреба активного використання в національній школі педагогічних ідей І. Франка, який був великим ученим, видатним культурним діячем, борцем за свободу народу і багато зробив для розвитку народної освіти, школи в Україні.

Виклад основного матеріалу. У творах Франка є чимало цінних матеріалів з історії освіти, школи та педагогічної думки в Україні в різні епохи і періоди, про освітню діяльність братств XVI–XVII ст., Острозьку

школу, історію Львівського університету, педагогічні ідеї І. Вишенського, Г. Сковороди, Т. Шевченка, О. Духновича та ін. Він цікавився історією освіти, школи і педагогічної думки в країнах Стародавнього Сходу, у Стародавній Греції, Київській Русі, Україні (зокрема Галичини), Росії, Західній Європі.

Мету і завдання українського національного виховання І. Франко виводив, виходячи із потреб служіння народу, нації, боротьби за вільну, незалежну, демократичну українську державу, дотримуючись мудрих заповітів народної педагогіки. За визначенням письменника, школа – «важна та свята річ». Його хвилювало, що «шкільна справа іде якось набакир», і така шкільна біда, «що замість учителів спосібних, напрактикованих, таких, що люблять науку і дітей, чимраз частіше приходять учителі неспосібні».

І. Франко боровся за створення шкіл, що були б тісно пов'язані з життям та інтересами народу. Поєднання навчання з працею, широка освіта, що ґрунтується на науковому світогляді, використання всього найкращого, що здобуто людством протягом історичного досвіду, розвиток мислення та інших психічних процесів дитини – такі завдання він ставив перед школою, вихованням, навчанням. Саме зв'язок навчання з працею, широка освіта, позбавлена будь-яких забобонів, використання всього того кращого, що здобуто досвідом цілого життя попередніх поколінь, усебічний розвиток мислення дітей – такі завдання, на його думку, має виконувати навчальний процес.

Відстоюючи принципи передової демократичної школи, він часто виступав перед робітниками, селянами і вчителями з критикою реакційної політики в галузі освіти. Для популяризації розробленої ним програми народної освіти і школи І. Франко видав брошуру «Чого хоче Галицька робітничка громада?», в якій широко висвітлено питання освіти і виховання:

1. Громадський характер навчання і виховання підростаючого покоління.
2. Освіта для всього народу.
3. Всебічний розвиток усіх здібностей учнів.
4. Відокремлення школи від церкви.

Широка, всебічна, звільнена від усяких забобонів, глибоко народна, національна формою й одночасно загальнолюдська гуманна школа – таким є освітній ідеал великого українського письменника.

І. Франко наполягає на необхідності реформи середніх і вищих учбових закладів, щоб вони були пов'язані з дійсними умовами народного життя. Він глибоко усвідомлював вирішальну роль учителя в початковій, середній та вищій школах.

У його поглядах на освіту значна увага приділяється початковій (народній) школі. Блискуче використовуючи статистичний матеріал, доводить мізерність кількості народних шкіл у Галичині проти кількості населення. В інших статтях відмічає, що ці школи дають не справжні знання, а лише «хвостики»,

«обрізки» знань, а іноді й зовсім одне «лушпиння», перетворюючи учня в машину, яка «бубнить регулярно ... задані уроки». А насправді школа повинна давати учням широке коло знань про навколишній світ, його природу, суспільство й саму людину, забезпечувати розумовий розвиток, прищеплювати високі моральні, естетичні, трудові якості.

Свої думки про середню й вищу освіту І. Франко висловив у ряді спеціальних статей (напр., «Середні школи в Галичині»). Зокрема, він бачить призначення освіти у підготовці інтелігенції: зі шкіл мають виходити ті, «що згодом стають духовними провідниками народу», тому школи заслуговують на значно більшу увагу, ніж їм приділяють. Він виступає проти однобічного класицизму, формалізму й схоластики, закликає перебудувати навчальні заклади відповідно до сучасних потреб, щоб вони «не були позорищем образованого світу». У зв'язку з цим І. Франко наводить такі статистичні дані тих часів:

1) на одну середню школу в Галичині припадає переважно 205 тисяч мешканців. З цього погляду Галичина стоїть на останньому місці між усіма країнами Європи;

2) існуючі гімназії переповнені;

3) наш народ прагне до гімназій;

4) реальні школи в Галичині знаходяться в стані повного упадку;

5) якщо в Галичині загальна кількість учнів у порівнянні до кількості населення є значно меншою, ніж в інших країнах, то виною цього є тільки нестача учбових закладів.

У середній освіті значне місце І. Франко відводив рідній мові й літературі. Цьому питанню присвячена його велика стаття «Кінечність реформи навчання української літератури в наших середніх школах». Мету навчання рідної мови він визначає як ознайомлення учнів із живою народною мовою. Щодо літератури, то він домагається від учителів критичного аналізу творів, уміння показати учням зв'язок їх з життям, їхню суспільну вартість.

У статті «Наші народні школи і їх потреби» І. Франко писав, що стара школа зовсім не задовольняла вимог часу, прогресивної педагогіки та потреб народу. Мета, завдання і зміст освіти та виховання, на його думку, полягають у тому, щоб забезпечити через школу розумове, фізичне і моральне виховання учнів, навчати їх правильно мислити, а це можливо тільки коли навчання проводиться рідною мовою учнів, яка має велике значення у вихованні любові до рідного слова, його краси. Важливим засобом такого виховання дітей мають бути народна творчість і художня література.

Критикуючи незадовільний стан освіти і шкільної справи в Галичині, І. Франко викривав і погану організацію освіти, навчання та виховання молоді в середніх і вищих навчальних закладах, що були відірвані від життя, не давали молоді потрібних знань,

не навчали її самостійно мислити, а перетворювали голови молодих людей у сховища далеких від життя готових формул. У статтях «Наші народні школи і їх потреби», «Великі діяння пана Бобжинського», «Освіта народу Галичини», «Педагогічні невігласи» та ін. він піддавав гострій критиці недоліки тогочасної народної школи та реакційну політику австрійського уряду в галузі освіти. Вказував, що уряд боїться поширення знань серед народу і видає розпорядження, які всіляко обмежують доступ до гімназій дітей бідного населення.

Педагогічні ідеї Івана Яковича висвітлюються не лише в статтях, де він аналізує вади та переваги нашого виховання та освіти, а й у художніх творах. Свої теоретичні настанови Франко втілював у художній практиці, написавши цілу низку високоповчальних творів для дітей, зокрема, «Лис Микита», «Лисиця-сповідниця», «Медвідь». Велику педагогічну силу мають оповідання про дітей та школу: «Малий Мирон», «До світла», «У кузні», «Гірчичне зерно», «Борис Граб».

Велику увагу І. Франко приділяв проблемі вчителя. У статтях і художніх творах показав тяжке становище галицьких учителів, описав їх як позитивні, так і негативні образи. Вчителів, яких не потрібно допускати до шкільної справи, показав в оповіданнях «Грицева шкільна наука», «Малий Мирон» та ін. Негативним образам протиставив позитивні в оповіданні «Борис Граб», п'єсі «Учитель» (Омелян Ткач) та ін. Крім художніх творів, він написав ряд статей, присвячених проблемі вчителя: «Спогади з моїх гімназійних років», «Історія моєї батьківщини» та ін.

З великою повагою ставився І. Франко до народних учителів, високо цінував їх роль у культурному розвитку народу. Учителеві, його роботі й становищу в суспільстві присвятив кілька творів, у яких змалював скрутне матеріальне становище і політичне безправ'я. «Тільки зневагою до потреб освіти, – говорив він, – можна пояснити той факт, що для трьох мільйонів українського населення Галичини не було жодної учительської семінарії з українською мовою навчання». Великої шкоди справі народної освіти і школи завдають ті, підкреслював він, хто хоче бути вчителем, не маючи нічого спільного з педагогікою.

Такий учитель незабаром стає слухняним виконавцем тих завдань, які ставлять перед ним панівні класи. Тим часом кращих учителів, які віддавали всі свої сили і знання народові, самовіддано працювали на ниві народної освіти, невідступно переслідували реакційні шкільні інспектори, війти, поміщики та жандарми. В оповіданні «Отець-гуморист» та інших І. Франко показав огидне обличчя вчителів-садистів, які знущалися з учнів, а в «Борисі Грабі» представлено справжнього народного вчителя, який усі свої сили й знання віддавав народові. З великою симпатією він описав вчителя математики, логіки, психології Перемишлянської гімназії Михонського в незакінченому оповіданні «Не спитавши броду». У творі «Учитель» письменник вдало показав роботу вчителя-ентузіаста Омеляна Ткача: систематичні переслідування підірвали його фізичні сили, але не зломали бажання працювати на користь народу.

Учитель, на його думку, повинен не тільки мати ґрунтовну теоретичну підготовку, а й володіти практичними навичками (столярне, токарне, швацьке ремесло), добре знати сільське господарство. Для вчителя, який самовіддано працює на ниві народної освіти, потрібно створювати сприятливі умови.

І. Франко вважав, що хороший учитель повинен завоювати довіру учнів, уникати шаблону й одноманітності в навчанні, розвивати у дітей самостійність думки і дії, прищеплювати кращі моральні якості, виховувати повагу до трудящих, любов до праці.

Висновки. Спадщина І. Франка складається з багатьох художніх творів, наукових робіт із літературознавства, філософії, політичної економії та історії, ним перекладено на українську мову чимало творів зарубіжних письменників. Іван Якович висвітлює багато педагогічних проблем, чим відіграв велику роль у розвитку громадсько-педагогічного руху в Україні. Його погляди становлять важливу епоху в історії вітчизняної педагогіки. Їх творче застосування служить надійною основою для відродження й розвитку національної освіти в умовах самостійної держави.

Література

1. Історія педагогіки [Текст] / за ред. М. С. Гриценка. – К. : Вища шк., 1973. – 446 с.
2. Історія української школи і педагогіки : хрестоматія [Текст] / уклад. О. О. Любар ; за ред. В. Г. Кременя. – К. : Знання, 2005. – 767 с.
3. Кравченко І. Іван Франко: життя, діяльність та педагогічні погляди [Текст] / І. Кравченко // Пед. науки : зб. наук. пр. / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава : Вид-во ПНПУ, 2014. – № 60. – С. 147–153.
4. Левківський М. В. Історія педагогіки : навч. посібн. – Вид. 4-те [Текст] / М. В. Левківський. – К. : Центр учбової літ., 2011. – 190 с.
5. Масіяшенко В. А. Історія педагогіки України в особах : навч. посібн. [Текст] / В. А. Масіяшенко, О. І. Курок, Л. В. Задорожна. – Суми : ВТД «Універсальна кн.», 2005. – 266 с.
6. Педагогічні погляди Івана Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.linguistika.com.ua/referati-naukov-statt/pedagog-chn-poglyadi-vana-franka>.
7. Походзіло М. У. Іван Франко в школі [Текст] / М. У. Походзіло. – К. : Рад. шк., 1970. – 232 с.
8. Проніков О. К. Історія педагогіки : курс лекцій [Текст] / О. К. Проніков. – К. : Вид. дім «Слово», 2015. – 440 с.
9. Смаль В. З. Педагогічні ідеї Івана Франка [Текст] / В. З. Смаль. – К. : Рад. шк., 1966. – 187 с.
10. Франко І. Я. Твори : в 20 т. [Текст] / І. Я. Франко. – К. : Держлітвидав України, 1954–1965.